

A PATRIA DE XOHANA TORRES

Xa que logo, falar da patria na obra en verso de Xohana Torres é falar de Galiza. Á primeira ollada, os poemas de *Estacións ao mar* (Galaxia, 1980) amosan unha actitude agarimosa, contemplativa, cecáis tranquila. Nembargantes, ao proseguirmos a lectura, síntese cómo a voz poética vai revelando unha orientación desconsoladora que se establece a xeito de contrapunto con outros motivos predilectos da autora. Istes outros motivos son, sobre todo, a familia e as lembranzas da mocidade. Dista contrapuntística ou xogo de forzas se falará máis adiante.

No primeiro termo, Torres colócase diante dun concepto de "Patria" e no poema-pórtico de "O tempo e a terra" (*Estacións ao mar*) define o que lle significa:

*Patria, xeito de voo que conmove ao home.
Sono incurable que tropeza na lúa.*

Os dous versos reproducidos están sós na páxina inicial, e circundados polo espazo en branco, permiten perceber cómo a visión da poeta está concentrada naquel voo detido na lonxanía. Desde iste estado de quedanza, Torres segue a debullar, a reforzar o que chega a ser o símbolo dunha frustración. Por unha banda, ela quere salientar todo o que abrangue o concepto de patria, no emprego de verbas como *voo*, *conmove*, *soño*, *lúa*, e nise senso a idea de base é enaltecida, seica suxire orgullo e esperanza. Pero ao mesmo tempo a referencia se fai a unha entidade na distancia, a un anxeio que non consegue ir máis aló da lúa, que emboleca nela. Ou sexa que, hai forza e hai comezo, mais non está

comprovado o seu triunfo. Tamén dito símbolo da lúa é polisémico: por unha beira, pode representar un obstáculo, visto á luz da súa función de rematar con os soños voadores dos seres humanos ao interrompilos ou detelos. E por outra, a lúa pode estar a axir como soarego atraveso do cal só se atopa o eido do luático, é dicer, a loucura, que é precisamente a situación máis frecuente cando hai unha prolongación excesiva do soño, con a perda do contacto cunha realidade obxectiva. Pola mesma razón, habería que dicer que o adxectivo "incurable" é tamén ambiguo, porque ou ben se refire á condición dun proceso non esgotado, permanente e aberto, ou ben atingue á unha condición que non se pode remediar. Diso se tira a suxerencia dunha doencia fatal, do soño idealizador como perigoso para a saúde. Ambalasdúas situacións poderán representarse no esquema:

A partires distes dous versos, daí en adiante a liña poética de Xohana Torres vai-se abrindo en sulcos cada vez máis definidos

embora sempre cinguidos ao mesmo eido galego. Por unha banda, a procura da patria é continua, é un desexo fondo e tamén é o pracer que se manifesta na proximidade á natureza, cuxos representantes máis frecuentes inclúen o sol, o ceo, os boscos e o mar, horizontes amplos e vigorosos para a voz lírica que os evoca. Como representantes dunha relación e non tanto como imaxes evocadas polo valor de seu, istes elementos naturais levan un mínimo de adxectivación. Non é que estexan ausentes palabras modificadas, porque atopamos "benigno sol" ou "páxaros vivaces" xunto con outras máis negativas. Deixemos craro que a negatividade non é pola banda da autora senón que é polo carácter dunha realidade que é-lle imposta desde fora, que non é a que ela desexa. Portanto, o mar galego é para Torres, "ise mar compartido/onde nos afogamos" e Galiza ten "queimados bosques", "lanchas podres" ou un "Verdor Terrible". Son todas elas cousas que deberían ser boas — o mar, as arbres, a fertilidade da terra galega — pero hai forzas que se contrapoñen a isa riqueza natural. Ao sinalar os defectos da súa patria, o tono raia, ás veces, nun existencialismo sen acougo, falto de esperanza e sen plan para o porvir.

Kathleen N. March. (Universidade Maine, EE.UU.)

Nembargantes, non se debería reducir a poesía de Xohana Torres ao desespero persoal: após dos "rostos mortísimos" o a "can morto de fame"

agáchanse unhas dificultades reais, as histórico-sociáis, que proveñen do abandono da patria galega polo Estado Español.

Resultando: unha Galiza valeira, silandeira, escoada. A ollada da poeta percebe ista condición con o seu carácter de perda aínda en proceso, como unha vida a piques de esvaerse, mais con forza para tornar repetidas veces das recaídas. Ou sexa que, se a idea da patria será un soño incurable, pero a doencia non pode tampouco acabar con ela definitivamente, polo que Torres pode dicir:

*Eu lémbrome de Ti
sempre que poido.
Para chamar derrota
a días máis escuros
afastados de aquí,
sen pan nin cinza.*

*Na terra onde é inútil
que nos vivan os pasos pola tarde
á procura de franxas
por pendurar o corazón
máis alto. (p. 21).*

Pero, debido á súa historia de frustración, a Galiza de "O tempo e a terra" (primeira parte de *Estacións ao mar*) trócase a modiño en cárcere ou cimiterio conceptual cando a poeta tenta abeirarse. É unha patria que lle plantexa teimadamente a cuestión da súa identidade, e diante da persoa que a

procura, érguelle un valado ou mesmo se eslúí. O que fica é a verba, que é o salvamento.

Precisamente dende ise valado é que torna a partir a poesía de *Estacións ao mar*, sobor de todo nas seccións seguintes. Dende a nostalxia que combate ao esquecemento, nostalxia á que Torres non se resigna, abrolla unha nova fertilidade que quere contrapoiñerse á "dura maxestade do silencio" (páxs. 15-17). No poema "Galicia" o papel do potencial, o importante potencial, queda moi ben establecido:

*Como resposta
a tanto mar de dudas,
(hai que decilo todo)
pasei a vida enteira camiñando
ao longo dos teus muros:
Eres como unha porta, Patria miña,
e sigues agardando. (p. 18).*

Tanto duvidar e matinar encol da patria ten, sí, a súa interpretación textual ou literaria, mais tamén é certo que hai unha base política: Galiza aínda non posuí un status de verdadeira nación. Ten unha lingua de seu sen normalizar, non está superado o illamento xeográfico nen a emigración, e agora a reconversión económica é unha nova ameaza á idea dunha patria galega.

Podemos comparar a opresión da patria con a condición feminina, porque tamén a muller ten loitado sempre contra o silencio que lle impoñen as estruturas oficiáis. Aínda que se lle comeza a 'permitir' maiores dereitos, estes fican a miúdo en arelanzas. Ascomasí, podemos sinalar situacións semellantes: é aceptábel ser 'liberada' sempre que non sexa en perxucio do 'femenino' (cfr. a ser galego ou galega se non se diminuí o aspecto español); ou escribir calquera cousa que non contradicir ao canon literario masculino

(cfr. expresarse en galego se o momento e máis o lugar son axeitados). Basten as dúas comparanzas para amosarnos os conflitos entre os que pertencen á estrutura establecida e os/as que están fora dela (1).

Coidamos que hai indicios dunha perspectiva feminina reivindicada nas seccións de *Estacións ao mar* "O tempo e a memoria" e a que leva o mesmo título do libro. Se lembramos que o poder político é tradicionalmente o eido masculino, á muller haberá que lle asignar o do privado — o fogar, a vida sentimental e diaria. É un terreo aparentemente limitado, mais a deconstrución dos feitos literarios (e reais) fornece unha perspectiva liberadora, porque asegura que nas raigames familiares atopan as mulleres as orixes pre-edíficas, que son o seu centro orientador e dador do porvir (2). Talmente pasa con Xohana Torres, que amosa maior vigor e seguridade en sí mesma cando enceta a falar da súa avoa Lola ou das experiencias infantís no seu Ferrol/Lorref natal. Ista forza do familiar se pode ver en versos como

*Porque non hai morada máis amarga
que aquela que non garda un alento
familiar e doméstico, capaz de facer
florecer
no aleiro unha mapoula. (p. 66).*

Cando rematan istas relacións, cando son cortadas pola lonxanía ou pola morte, a poeta volta á indefinición e á necesidade de procurar unha linguaxe de seu. A súa ollada dirxese de novo cara ao mundo de fora e, dende as terras ancestráis do Avia, Torres parte para o mar da Galiza. Xunto ao mar, símbolo clásico do inconsciente (3), ela vai albiscar a meta do seu debezo: a renovación das orixes, o rexurdimento vital:

*Memoria,
emisaria do mar,
que nos mantén un cheiro de recordo:
Algo de nós,
pureza de altos días
mentras čamiño pola vasta area
e penso no amor
que sempre se comenza nunha praia. (p. 76).*

E aínda máis claramente:
*Volvo contigo á miña orixe,
mare meu, que intactas me devolves
as cousas que esquecimos das primeiras
[estancias. (p. 82)*

Xunto ao mar, con a axuda da noite e máis do ambiente silandeiro, cheo de sentimentos comunitarios que falan e fan falar moi quedo, e que son testemuñas dos máis lixeiros movementos das persoas, Xohana Torres atopa o terreo preciso para a creación poética:

*As altas horas
hai un coro puntual de voces,
[remusmuses,
confusión, ideal para os poemas;
formas, escadas, signos, residencias
ás que transbordaremos sen remedio.
(p. 78).*

Diste xeito a soidade, anteriormente entretollo da expresión e causante dunha voz frustrada, é trocada en compañeira de aprendizaxe. Mergullada no silencio povoado e fértil, a poeta observa, adquire naturalidade, comeza a definir o seu derredor. O mesmo proceso leva á comunicación, que vai emparellada con o rescate da memoria.

En *Estacións ao mar*, o mundo poético de Xohana Torres é, porén, unha loita constante por fixar os elementos da realidade no seu sitio. No remate os achadegos de cousas pequenas, concretas, representan o pulo obrigado para que a poeta poida

continuar
adiante nun
mundo
escorregadizo:

*Na seguinte
estación
cando
aparez o
vento e o
barre todo,
¡qué válido
síñal
ise instante tan só
cando tí e máis eu
atopamos os pasos! (p. 89).*

Támén a arela de ter unha linguaxe axeitada, meio de expresión histórica e persoal, continúa até o peche do libro, que remata de maneira aberta a pesares de acocharse aínda unha reprimida frustración. Di Torres:

*As palabras perdéronse no vento.
Estamos rodeados de mármore en anacos
e da memoria á cinza, únicamente un
[paso.*

*Xa non se pode repetir a historia
porque eu mire un ronsel
e penso no amor que rematou un día.
(p. 91).*

A lección é recolleita: a poeta sabe que é importante soste a capacidade de expresión, de movemento cara ao exterior, con os demás. É preciso falar — e axir — non só contemplar, para termos historia. Niste senso Xohana Torres amosa a súa conciencia do peso que exerce o silencio, e que ten de combatilo. É o silencio que fora a herdanza das mulleres ao longo dos séculos e é o que tamén se lles impuxera aos galegos. Por iso a patria dela non pode ser mitificada nen idealizada: chama á loita, á loita dupla. O poemario *Estacións ao mar* pecha cunha promesa de seguir a perguntar, a crebar e cridar o silencio. Para facelo, tornou e tornará ás orixes, escoitará á

súa mensaxe, e sen se render, tentará o replantexamento total da realidade dende o acougo combativo do seo familiar. E, así, Xohana Torres non cesa na procura dunha identidade de seu nacional e femenina. Dende o máis íntimo será posíbel acadala, proseguir nun 'xeito de voo' que verdadeiramente conmovia:

*...Alterados as tapias e os anelos
entrar de novo á casa, achegarse ao
[faiado.
Posta de bruzos, erguer a vista ao ceo,
contemplan os foguetes da verbena máis
[próxima
e os cometas que cruzan polos ceos de
[agosto... (p. 96).*

(1) Encol do tema da inclusión/exclusión, atopamos interesante o estudo de Elizabeth A. Meese, *Crossing the Double-Cross: The Practice of Feminist Criticism*. Chapel Hill e London: University of North Carolina Press, 1986. Especialmente o capítulo 1, "Sexual Politics an Critical Judgement".

(2) Un dos volumes fundamentais para o estudo da volta ás orixes da muller e o seu valor non-fálico senón anterior a isa xeira do desenrolo psico-sexual é *The Voyage In: Fictions of Female Development*, eds. E. Abel, M. Hirsch e E. Langland. Hanover e London: University Press of New England, 1983.

(3) Na crítica deconstructiva feminista tamén o mar é sitio onde adoita ter lugar a liberación do "femenino".